

Abb. 13: Horní Slavkov, Kónskr.-Nr. 214, Portal aus der Zeit gegen 1520.
 Abb. 14: Wittenberg, Melanchtonhaus, erbaut 1535, Portal.
 Abb. 15: Míroslav (Mislitz, Mähren, Bez. Znojmo – Znaim), Schloß, Portal mit Motiv der dünnen Äste, 30. Jahre des 16. Jahrhunderts.
 Abb. 16: Wittenberg, Lutherhaus, Portal mit der Jahreszahl 1540. Sitzkonsolen mit Motiven der dünnen Äste.
 Abb. 17: Jindřichův Hradec (Neuhaus), Haus Kónskr.-Nr. 176, Portal mit der Jahreszahl 1550.
 Abb. 18: Horní Slavkov, Kónskr.-Nr. 72, Portal gegen 1540.
 Abb. 19: Portalbaldachine: a – Benešov nad Ploučnicí (Bensen), b – Torgau (Sachsen), c – Horní Blatná (Bergstadt Platten), 40. Jahre d. 16. Jh.
 Abb. 20: Portale mit der Muschel an der Stelle des Baldachins. Muschel mit kleinen Figuren: a – Pirna (Sachsen) 1560, b – Wittenberg 1564, c – Litoměřice, Haus Nr. 4 in der Jezuitská G. Das Portal ist mit Motiv von zwei knorrigen Ästen umwickelt.
 Abb. 21: Krupka (Graupen, Bez. Teplice/Teplitz), Kónskr.-Nr. 24, Portal mit dem Renaissancemotiv einer die Nische abschließenden Muschel.
 Abb. 22: Rekonstruktion des Portals des Hauses Nr. 11 in Mělník, Ende d. 16. Jh.
 Abb. 23: Olomouc (Olmütz), Ztracená G. Nr. 10, Portal. Sitze beseitigt.
 Abb. 24: Děčín (Tetschen) Portal des Hauses Nr. 14 mit der Jahreszahl 1594.
 Abb. 25: Pirna, Haus am Kirchenplatz, nördlich von der Stadtpfarrkirche, nach 1540.
 Abb. 26: Český Krumlov (Krumau), Haus in der Breiten Gasse, Portal.
 (Alle Abbildungen vom Archiv der Autorin. Eine wesentlich größere Sammlung der Dokumentation als die vorgestellte entstand seit den 50. Jahren vorigen Jahrhunderts)

(Übersetzung J. Noll)

PERNŠTEJNSKÝ ZÁMEK V PROSTĚJOVĚ (POZNÁMKA KE STAVEBNÍMU VÝVOJI)

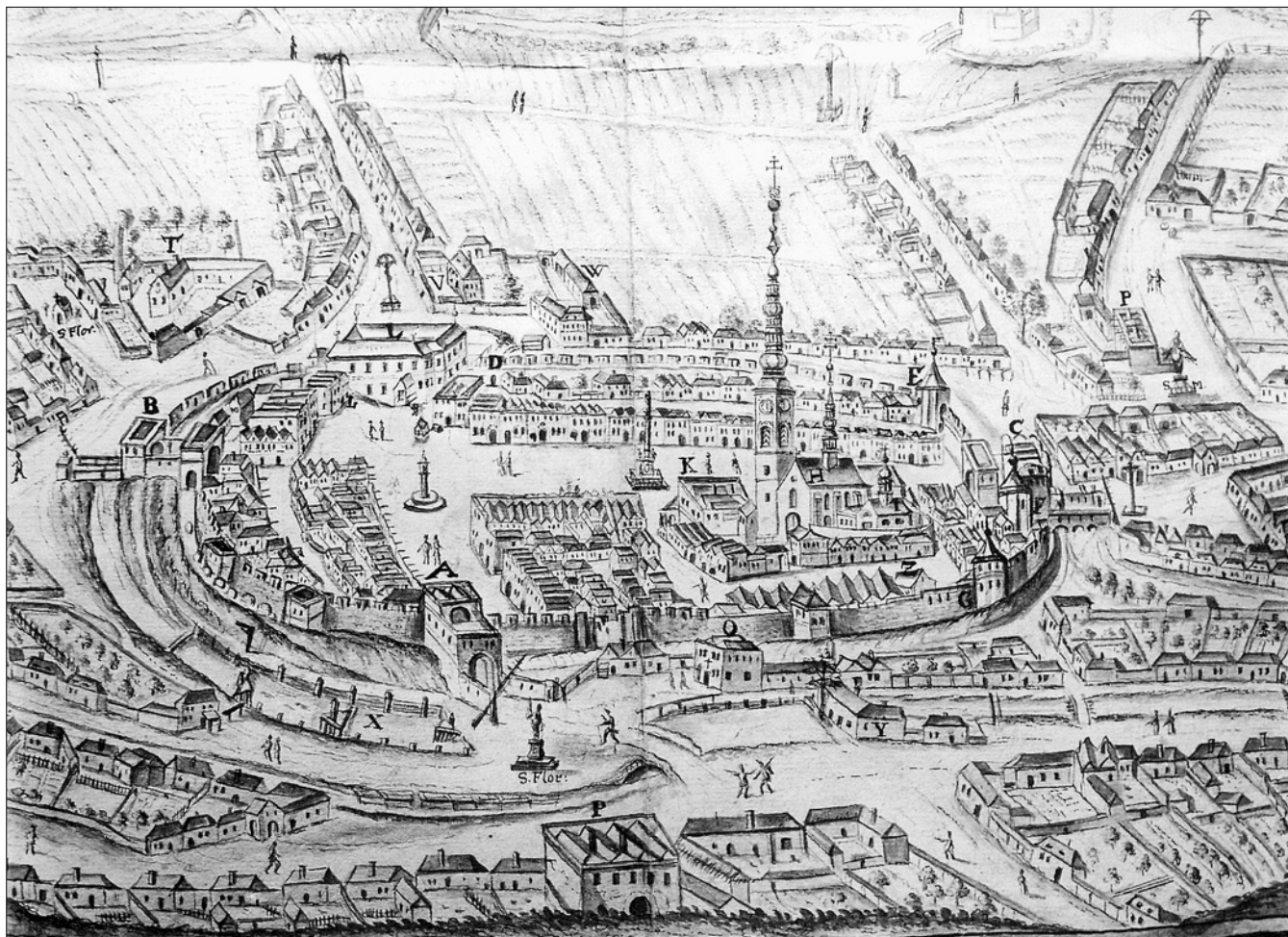
PAVEL BORSKÝ – DAGMAR ČERNOUŠKOVÁ

Zámek se nachází na severozápadním okraji historického jádra Prostějova v linii částečně dochovaného městského opevnění. Obdélná čtyřkřídlá dispozice s delší osou ve směru východ – západ zde uzavírá Pernštýnské náměstí. Od jihu a od západu je obehnaná obezděným příkopem, který při nároží jižního vstupního křídla překračuje zděný most o jednom oblouku. Do zámku se vstupuje edikulovým portálem průjezdu ústícího do nádvoří. Nevelké, téměř čtvercové nádvoří obklopují patrová křídla s mansardovými střechami. Střechy jednotraktových křídel jsou v nárožích zvalbeny. Širší východní křídlo je odsazeno do poloviny hloubky jižního traktu, který je proto na východě završen štítem s římsami. Z půdorysu vystupuje také část severního křídla v podobě

širokého rizalitu, jehož západní nároží zpevňují nízké pylony. Ve východním koutě je při patě rizalitu klíčová střílna. Jihozápadní i jihovýchodní nároží jižního křídla podpírají nakoso postavené pilíře. Další pilíř člení západní průčelí. K severozápadnímu nároží je postavena hranolová věžice s místností v patře. V jižním vstupním křídle je podsklepen průjezd a přilehlá strážnice. Východní křídlo je podsklepeno v severní třetině, kde je suterén propojen se sklepem zasahujícím do poloviny severního křídla. Západní křídlo je podsklepeno v celém rozsahu. Všechny sklepy jsou zaklenuty a zapuštěny přibližně do stejné hloubky, avšak v přízemí jsou mezi nepodsklepenými a podsklepenými prostory značné výškové rozdíly, zejména mezi jižním a západním křídlem a mezi severní třetinou východního křídla a nepodsklepenou jižní částí. Do jižního vstupního křídla je vloženo plochostropé mezipatro, které s klenutým přízemím zaujímá výšku klenutého přízemí sousedních křídel. Mezipatro je přístupné z průjezdu pravouhle stočeným schodištěm přemostujícím vstupní halu.

Obr. 1: Prostějov, mapa stabilního katastru z roku 1833 (Moravský zemský archiv Brno).

Obr. 2: Prostějov, pohled na město od jihovýchodu od Fr. Velehradského z roku 1728 (výtisk). Sbírka D. J. I. Hoffera (Archiv města Brna).

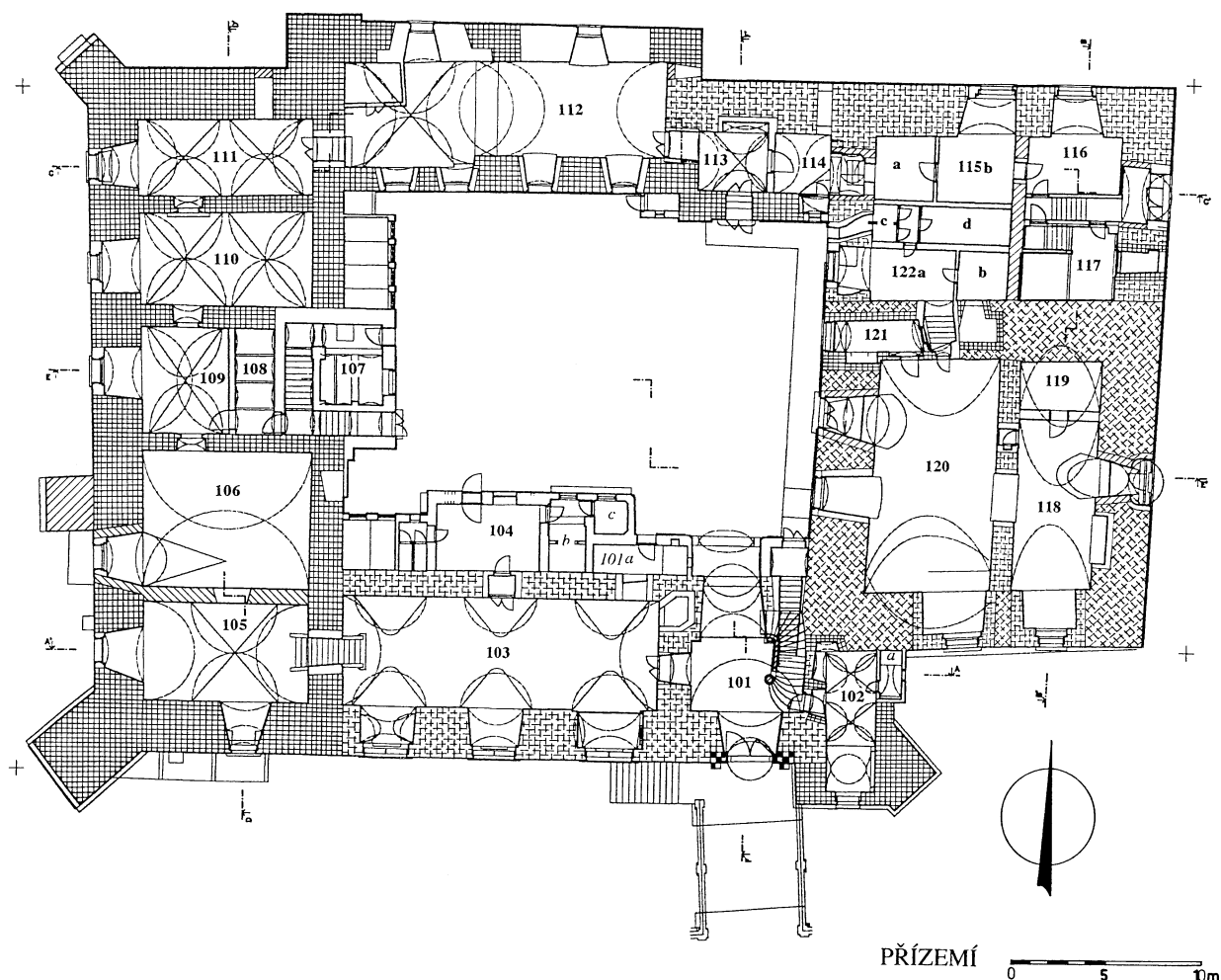
Ke spojení přízemí a plochostropého patra slouží schodiště v novodobé dvorní přístavbě jižního křídla a recentní dřevěná prosklená pavlač východního křídla, která přechází i na severní křídlo. Před dvorní průčelí západního křídla předstupuje hranolové těleso přístavěného čtyřramenného schodiště se samostatnou zvalbenou sedlovou střechou, které je v patře spojeno se severním křídlem další pavlačí.

V roce 1999 byl zámek zařazen do katalogu olomoucké části výstavy *Od gotiky k renesanci (Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400 – 1550)* v souladu s tradovaným názorem jako stavba Jana z Pernštejna z let 1522 – 1531.¹⁾ Umělecko-historicky nedocenená a neprávem opomíjená stavba byla podrobněji zkoumána v letech 1996 a 1997 při postupném vyklizení objektu před plánovanou obnovou.²⁾ Na tyto průzkumy navázal v roce 2001 stavebně historický průzkum autorů tohoto příspěvku, podle jejichž závěrů se stavební vývoj zámku jeví podstatně složitější a zahájení stavby sahá do doby Janova otce, Viléma z Pernštejna (1438 až 1521).³⁾

Do pernstějnských rukou se dostal Prostějov jako součást plumlovského panství v roce 1495 z majetku pánů z Kravař a zůstal v jejich držení do konce 16. století. Stalo se tak v rámci Vilémovy majetkové expanze po jeho sňatku s Johankou z Liblic († 1515), kdy v letech 1474 – 1475 získal na střední Moravě v povodí Bečvy statky Helfštejn, Přerov, Hranice a Drahotuše.⁴⁾ V roce 1490, kdy zemřel Jan Heral z Kunštátu, manžel Johanky z Kravař, dědičky sousedního plumlovského panství, nebo nejpozději v roce ná-

sledujícím, se Vilémův mladší bratr Vratislav nepochybně z Vilémova popudu oženil s Heraltovou dcerou Lidmilou. Lidmila zemřela bezdětná v roce 1493 a Johanka v roce 1495 z titulu práva svobodného kšaftu odkázala Plumlov Vratislavovi. Ten však do roka zemřel a plumlovské panství s Prostějovem připadlo Vilémovi.⁵⁾ Převzetím Vratislavovy poloviny panství Pernštejn tak ve svých rukou scelil rozsáhlé domínium, do něhož pak na počátku 16. století ještě začlenil Tovačov s Kojetínem a Židlochovice. Od 90. let 15. století až do své smrti Vilém systematicky rozšiřoval také pernstějnské statky v Čechách, jihočeské panství kolem Hluboké a východočeskou enklávu s centrem v Pardubicích.

Vilémova rozsáhlá stavební činnost na českých i moravských panstvích, v níž pokračoval i jeho syn Jan, sice budí zaslouženou pozornost, ale nebyla dosud souhrnně zhodnocena.⁶⁾ Od počátku 80. let Vilém přestavoval Helfštejn.⁷⁾ V Pardubicích po roce 1491 zahájil souběžně s přestavbou hradu Kunětická hora⁸⁾ také přestavbu pardubického hradu na novou reprezentativní rezidenci se dvěma paláci.⁹⁾ Asi v prvním desetiletí 16. století opevnil město valem s nárožními rondely (podobně Chlumeck nad Cidlinou a Hlubokou). Rovněž v Prostějově dokončoval do roku 1510 po svém bratru Vratislavovi zděné městské opevnění se čtyřmi branami s předbranami (Olomouckou, Plumlovskou, Vodní a Kosteckou), hranolovými baštami a polygonálními věžemi ve dvou nárožích hrazeného areálu. Hradební zdi, vymezující parkán o šířce asi šedesáti metrů, doplnil zavodněným příkopem a sypaným valem, při jehož patě byly vyzděny zíd-

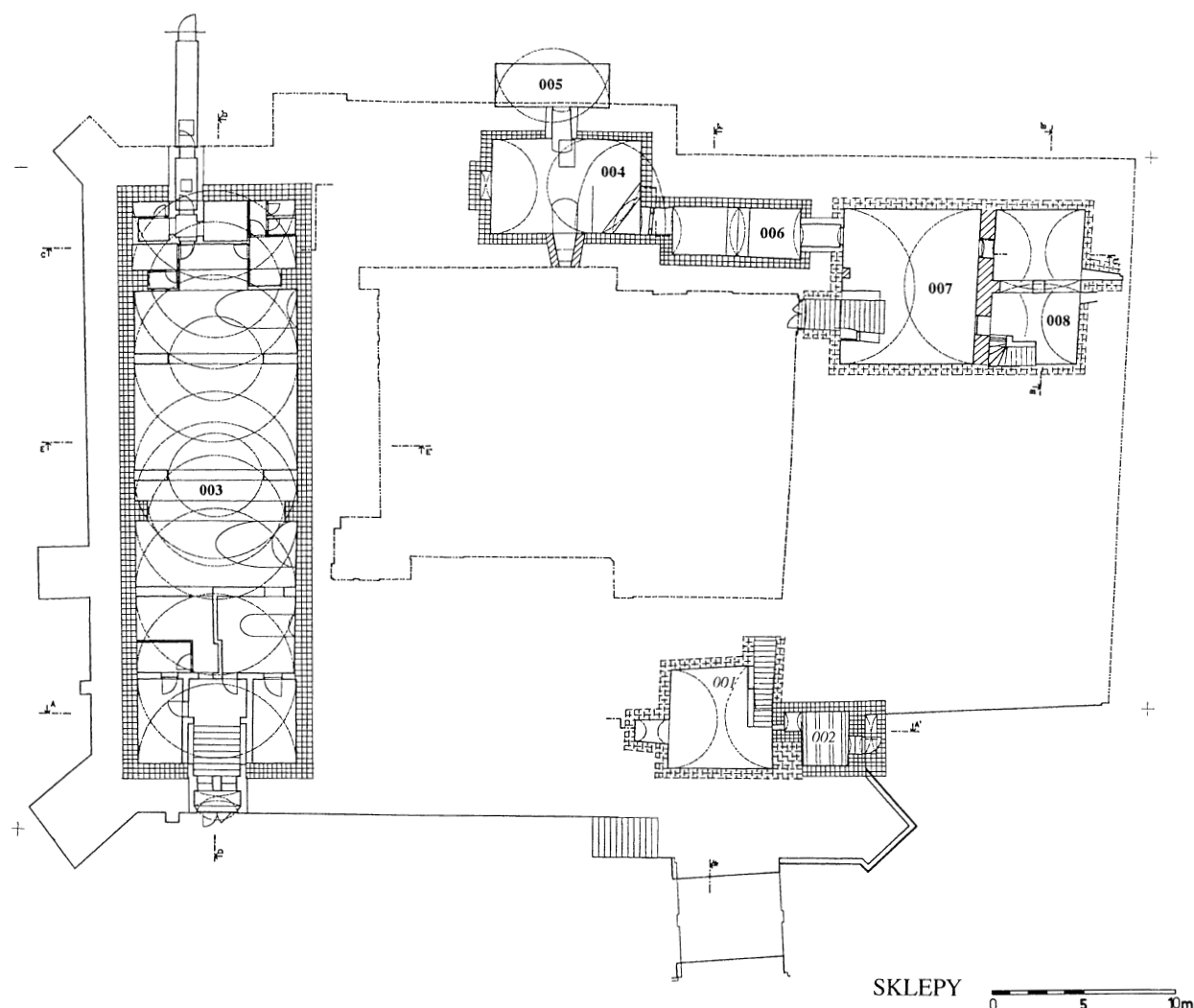
Obr. 3: Prostějov, půdorys přízemí zámku s vyznačením stavebního vývoje. Legenda: přerušované šikmo křížkované – zdívo pozdně gotické (hypoteticky předbrání Kostecké brány), přerušované kolmo křížkované – hypoteticky zdívo z doby Viléma z Pernštejna (do 1521), kolmo křížkované – zdívo z doby Jana z Pernštejna (1522 – 1531), šachovnicový motiv – portál Vratislava z Pernštejna (1568 – 1571), šrafovane – zdívo barokní, mladší úpravy neznačeny (kresba D. Černoušková).

ky. Val se v nárožích rozšiřoval do podoby sypaných bašt připomínajících pardubické rondely.¹⁰ V Tovačově navázal na rozestavěné opevnění Ctibora Tovačovského z Cimburka, které bylo včetně zámku dokončeno snad po roce 1518 na sklonku Vilémova života a za syna Jana.¹¹ Za perňštejnskými fortifikacemi a urbanistickými řešeními je hledán společný architekt. Tradičně se spekuluje o vlivu pražské Rejtovy školy, nejnověji se u stavby pardubického zámku uvažuje o působení huti Hanse Spiesse.¹² Přes styky s významným vzdělancem Janem Filipcem, varadinským biskupem a administrátorem olomouckého biskupství v letech 1482 – 1497, shodou okolností prostějovským rodákem, však Vilémův svět zůstal nedotčen novým renesančním uměním.¹³

S Prostějovem Viléma spojovaly osobní vazby. Léčil se zde u známého českobratrského lékaře Jana Černého (asi 1456 až 1530), který od jara roku 1500 vlastnil dům v bratrské kolonii u špitálu za Kosteckou branou, kde bratři se svolením Johanky z Kravař sídlili od roku 1494.¹⁴ Před svou smrtí v roce 1515 navštěvovala Jana Černého i Vilémova manželka Johanka.¹⁵ V roce 1507, kdy se ženili dva Vilémovi synové Jan (1487 až 1548) a Vojtěch (1490 až 1534) se sestrami Annou a Markétou z Postupic, nechal Vilém sepsat první verzi své závěti, v níž rodový majetek rozdělil

na českou a moravskou část a určil způsob jeho dědění. Po Vilémově smrti v roce 1521 převzal český díl s centrem v Pardubicích Vojtěch. Moravská panství včetně Prostějova držel Jan. Po smrti Anny z Postupic v roce 1526 se oženil s Hedvikou ze Šelmberka († 1535) a čtyři roky před smrtí uzavřel třetí sňatek s Magdalenou z Ormosdu († 1556). Do otcovy smrti žil s rodinou na Tovačově.¹⁶ Nadále se pak psal po Helfštejně, i když již pobýval v Prostějově, kde je zámek doložen od 20. let. Jeho existenci nepřímo potvrzuje zmínka o prostějovském hejtmanu Mikuláši Doupovcovi z Doupova k roku 1522 v Pamětní knize radního písaře Jana Bělkovského z Ronšova. Se stavbou zámku bylo zřejmě spojeno vykoupení dvou domů „nad Vápenicí“ v témže roce.¹⁷ Přímo je zmíněn k roku 1526 (1525) při výkupu dalšího pozemku kvůli zřízení nové bašty západně od rezidence.¹⁸ V letech 1532 a 1533 se na prostějovském zámku slavily svatby Janových dcer z prvního manželství, v únoru 1532 Johanky a Jana mladšího ze Žerotína a v únoru roku následujícího Kateřiny a Jindřicha ze Švamberka. Nové sídlo bylo dostatečně reprezentativní na to, aby v něm Jan v roce 1546 hostil krále Ferdinanda I.¹⁹

V té době již prvorozený Jan držel i českou část rodového majetku, protože jeho bratr zemřel v roce 1534 bez dědiců.²⁰ Do své smrti Vojtěch mimo jiné přestavěl na pardubickém

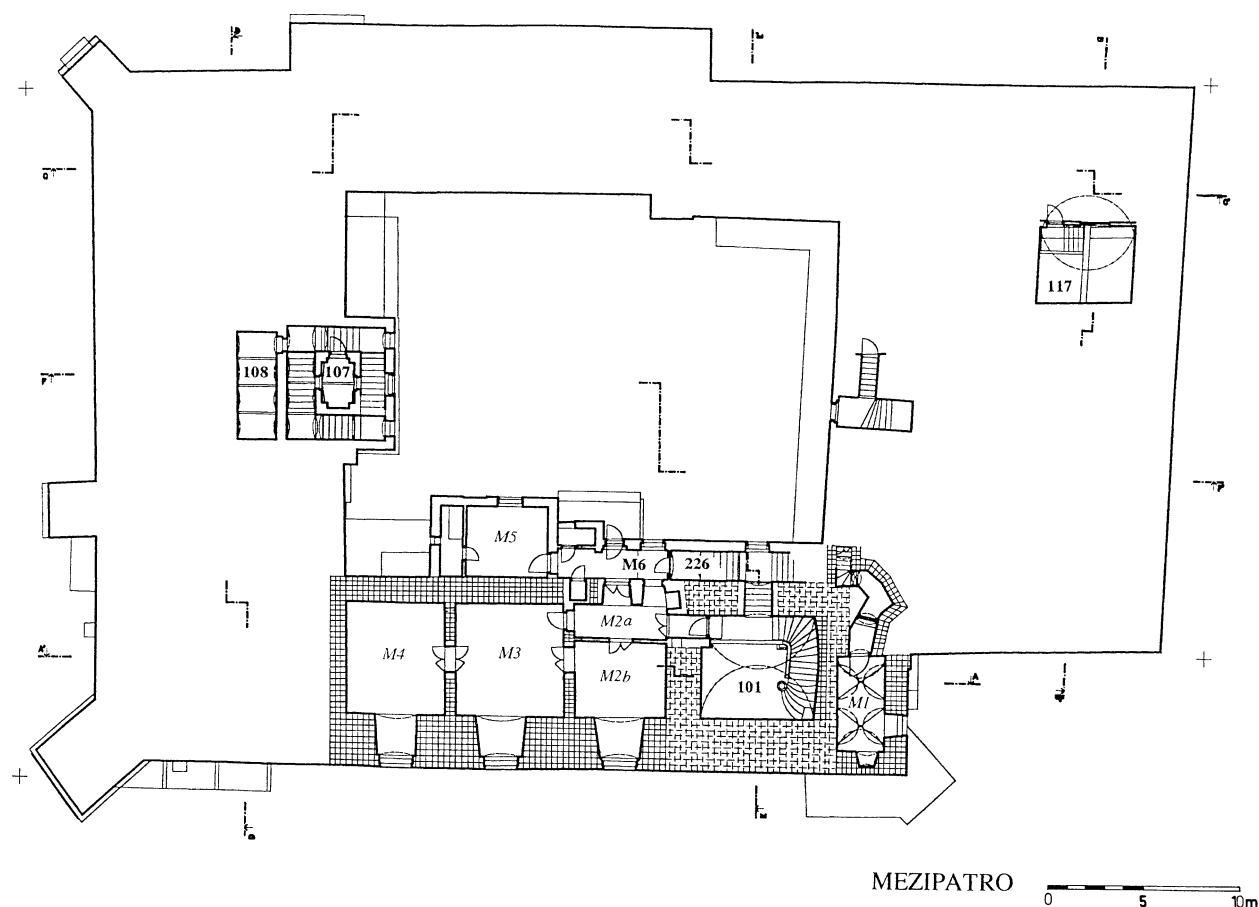
Obr. 4: Prostějov, půdorys sklepů zámku s vyznačením stavebního vývoje (kresba D. Černoušková).

zámku severní a východní křídlo. V roce 1529 objednal vstupní portál (osazený až 1541) a na počátku 30. let nechal nové prostory vyzdobit malbami iluzivních architektur a figurálními výjevy pořizovanými zčásti i za Jana. Ten pak měl rozhodující podíl na obnově Pardubic po požáru v roce 1538, kdy byly pod vedením mistra Jiříka Olomouckého užity mimo jiné originální terakotové prefabrikáty okeních ostění a portálů.²¹⁾

Jan zemřel v roce 1548 a zanechal tři syny, Jaroslava (1528 až 1560), Vratislava (1530 až 1582) a Vojtěcha (1532 až 1561). Janovy potomky již v plné síle zasáhla úvěrová krize rodového hospodaření. V roce 1550 se na prostějovském zámku nicméně opět slavila rodová svatba Kateřiny z Pernštejna a Ecka ze Salmu, doprovázená tentokrát skandálem vyvolaným porušením staré smlouvy Jana z Pernštejna s pány z Lipé.²²⁾ Navíc si bratři museli v roce 1554 půjčit na zaplacení věna. Při hrozící hospodářské katastrofě došlo mezi nimi v roce 1552 k prvnímu dělení majetku, jehož bezprostřední příčinou mohl být sňatek Jaroslava s Alžbětou Thurzovou z Bethlenfalvy. Plumlov s Prostějovem, Tovačov, Přerov, Křižanov a část pernstějnského panství si vybral nejmladší Vojtěch. Po náboženských sporech s českými bratry však na Prostějov zanevřel a sídlil na odlehlém Plumlově. Se stavebními dějinami prostějovského zámku je

spojen jen nepřímo rozšířením Pernštýnského náměstí, kde nechal v roce 1549 strhnout dům.²³⁾

Po Vojtěchově předčasné smrti v roce 1561 zdědil jeho díl podle rodových pravidel Vratislav.²⁴⁾ Vratislav z Pernštejna vystupoval jako mecenáš věd a umění a již se zcela odcizil v podstatě ještě středověkému světu svého děda Viléma. Po studiích působil ve službách Maxmiliána II. a Rudolfa II., kde se v roce 1555 oženil se španělskou dvorní dámou Marií Maxmiliánou Manrique de Lara y Mendoza. V téže roce se také stal rytířem řádu Zlatého rouna. V roce 1567 Maxmilián II. postoupil Vratislavovi do zástavy na dvacet let panství Litomyšl, kde Vilém začal na jaře roku 1568 budovat nové sídlo. Současně v letech 1568 – 1571 přestavoval i prostějovský zámek. Přestavbu dokládá jediný známý písemný pramen týkající se přímo stavebních dějin zámku v 16. století v podobě Vratislavova dopisu slezskému vévodovi Jiřímu II. do Brzegu z 28. ledna 1568, v němž žádal o Vlacha Gaspara de Cuneo, který pro vévodu pracoval. Omezený rozsah přestavby, spočívající ve vložení nového vstupního portálu a výstavbě dvoupatrových arkád po třech stranách nádvoří za 2 000 zlatých,²⁵⁾ však nasvědčoval tomu, že zámek již nebyl považován za rezidenci, ale měl asi sloužit jen úředníkům panství. Vratislav nicméně v Prostějově v roce 1572 sepsal koncept závěti

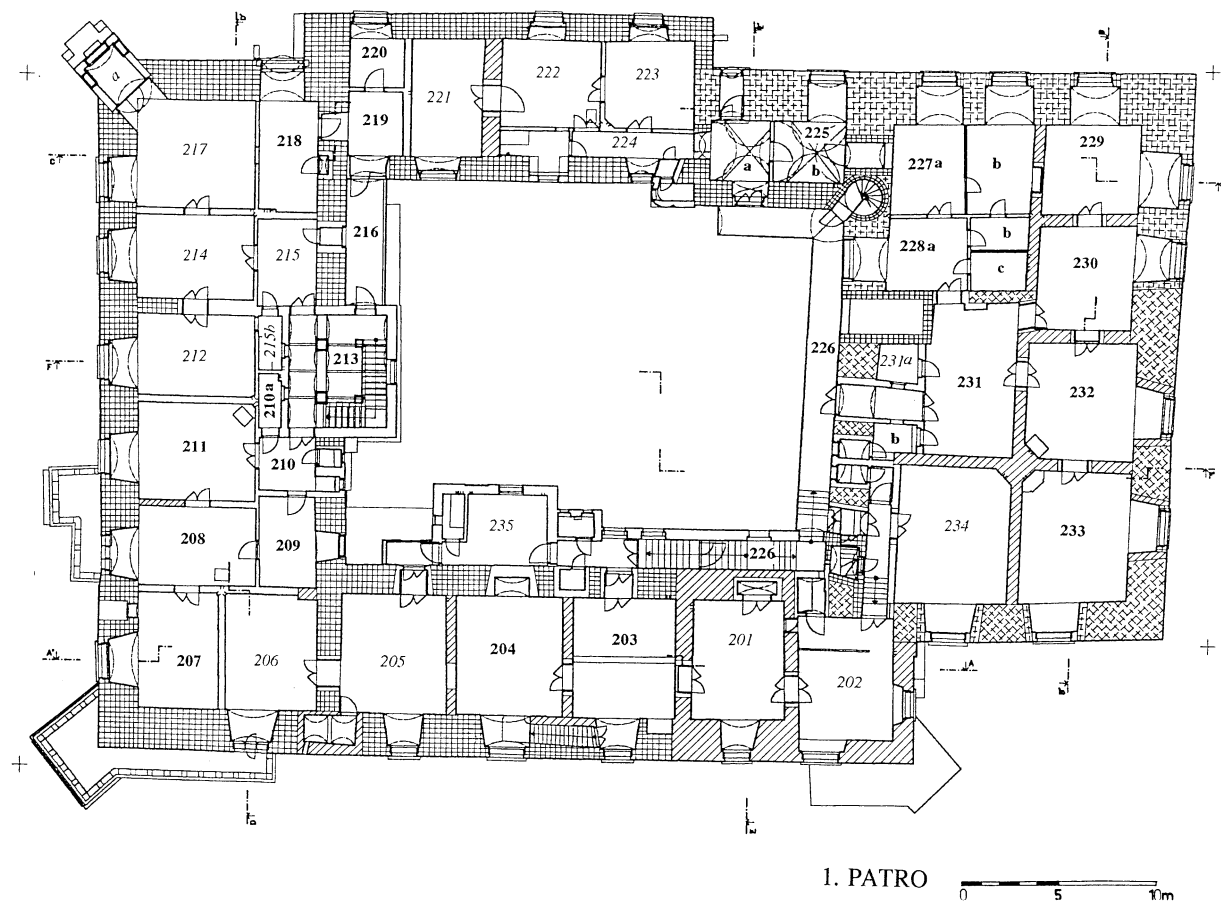

Obr. 5: Prostějov, půdorys mezipatra zámku s vyznačením stavebního vývoje (kresba D. Černoušková).

a v roce 1578 zde uvítal císaře Rudolfa II. Jeho syn Jan (1561 až 1597), který se jediný dožil dospělého věku, uzavírá přehled čtyř generací pernštejnských držitelů Prostějova. Jako císařský vojevůdce pobýval do své smrti před pevností Ráb v Prostějově jen příležitostně, většinou za účelem vymáhání peněz od poddaných. Za Jana zavítaly na prostějovský zámek poslední urozené návštěvy v osobě arciknížete Maxmiliána v roce 1587 a Anny Marie, manželky polského krále.²⁶⁾ V roce 1599 plumlovské panství koupil v exekuci Karel z Liechtenštejna, na což novému pánovi prostějovští měšťané s úlevou přispěli sumou 27 000 zlatých.²⁷⁾

Zámek upoutal pozornost odborné literatury v roce 1901. Tehdy byly při úpravě patra západního křídla nalezeny nástěnné malby, které kolorovanými nákresey zdokumentoval učitel kreslení místní realky Tomáš Štětka a náležel byl publikován ve zprávách vídeňské památkové komise.²⁸⁾ V roce 1904 zařadil zámek do své klasické práce k dějinám umění na Moravě August Prokop.²⁹⁾ Dějiny stavby popsal s chybami v pernštejnské genealogii a mylně psal o čtyřech věžích zámku, z nichž tři údajně zničili Švédové. Byl mu znám Vratislavův výše připomenutý dopis, který však chybně vložil a Vratislava považoval za stavebníka celého zámku. Monografická studie k dějinám zámku byla vydána v roce 1932. Závěry Jana Kühndela a Jaroslava Mathona předurčily názory na historii zámku v mladší literatuře včetně nejnovější syntézy dějin Prostějova z roku 2000.³⁰⁾ Za stavebníka označil J. Kühndel Jana z Pernštejna, i když připustil, že zájem o stavbu prostějovské rezidence mohl mít už Vilém kvůli návštěvám Jana Černého. Datování první fá-

ze stavby opřel o letopočty 1522, kdy Jan vykupoval „nad Vápenicí“ (tj. u městské hradby) domy nožíře Urbana a mydláře Vaňka, a 1532, kdy byla na zámku slavena první ze dvou svateb Janových dcer. Vratislavovu přestavbu datoval do let 1568 – 1572 a předpokládal, že ji kromě Gaspara de Cuneo prováděli také kameníci Michal Kromer a Stanislav Ludwig,³¹⁾ jejichž podíl doložil značkami. Oproti Kühndelovi J. Mathon konstatoval, „že budova není založena podle jednotného, předem pojatého plánu, nýbrž že pozůstává z jednotlivých různorodých částí a křídel, které byly postupně budovány a spojovány“ a stanovil relativní chronologii stavebního vývoje. Za nejstarší část označil jižní křídlo, k němuž bylo později postaveno křídlo východní, u něhož si povšiml rozdílu mezi jižní a severní částí. Dále byl ke vstupnímu křídlu připojen jednotný západní trakt. Na severu měla být dispozice otevřena a ohrazena příkopem. Uzavření nádvoří severním křídlem kladl až do doby Vratislava. Zamítl domněnku, že zámek měl čtyři věže s tím, že se v kronikářově zápisu o třicetileté válce jednalo o věže městských bran. Nalezené malby kladl do doby Jana a jeho druhé manželky Hedviky ze Šelmberka. Portrétní medailony na ostění okenních výklenků považoval za portréty z rodové galerie.³²⁾ V roce 1982 doložil Josef Maliva, že portál domu Vratislavova sekretáře Mikuláše Onše z Břesovic na Masarykově nám. č. 24 byl původním zámeckým portálem z Janovy doby a datoval jej do let 1525 – 1532.³³⁾ S Janovou stavbou byl spojen také portál tzv. Černého dvora na Poděbradově nám. č. 8. Ludmila Grůzová hypoteticky uvažovala o jeho původním osazení v průjezdu ze strany ná-

Obr. 6: Prostějov, půdorys patra zámku s vyznačením stavebního vývoje (kresba D. Černoušková).

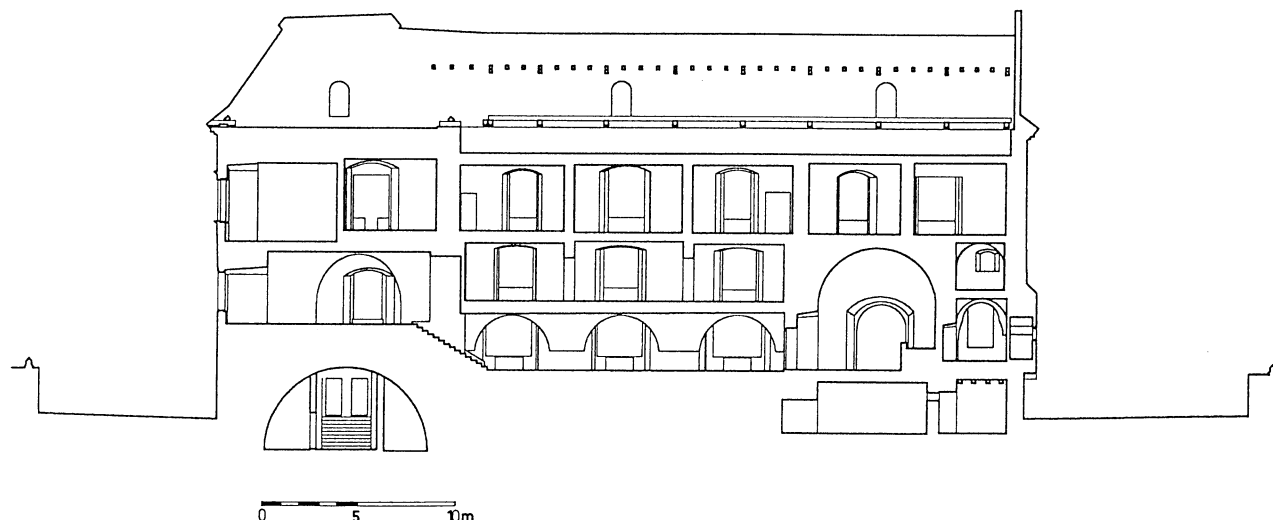
dvoří.³⁴⁾ V roce 1994 J. Maliva poprvé zpochybnil tradiční interpretaci stavebního vývoje zámku, kde rozlišil dvě blíže nespecifikované stavební fáze a zahájení stavby posunul již před rok 1522, tedy do Vilémovy doby.³⁵⁾ Při stavebně historickém průzkumu v letech 1996 – 1997 byly nalezeny otisky Vratislavových dvoupatrových arkád na dvorních průčelích a stopy po starších pavlačích na západním a jižním dvorním průčelí včetně dvou portálků. Na půdě východního křídla byly obnaženy a dendrochronologicky datovány snížené záklopové stropy z barokních úprav. Bylo zjištěno, že v jižní části křídla se původně nacházel renesanční sál s trémovým stropem, který vynášel mohutný průvlak. Stěny zdobily malby iluzivních architektur. Renesanční malby byly zjištěny nad sníženým stropem patra také na půdě jižního křídla.³⁶⁾

Zámek byl vystavěn na místě Kostecké brány, která byla nahrazena brankou po boku jeho východního křídla.³⁷⁾ Nápadná je archaická dispozice tohoto křídla s neobvykle silnými zdmi o tloušťce kolem 3 metrů.³⁸⁾ Křídlo je předěleno příčkou, za níž se obvodová zeď mírně lomí. Podsklepena je pouze severní část křídla se zvýšenou úrovní přízemí.³⁹⁾ Na fotografii pořízené při opravě v letech 1900 – 1906 je v severní třetině východního průčelí křídla patrné nároží. Je nanejvýš pravděpodobné, že křídlo vznikalo ve dvou stavebních etapách. Jeho jádrem a současně nejstarší částí celého zámku se jeví jižní část v rozsahu místností č. 118 až 120 v podobě přibližně čtvercové stavby o straně asi 18 m, kterou lze identifikovat jako patrové předbrání Kostecké brány. Předbrání u ostatních bran jsou dobře pat-

ná především na vedutě Prostějova od Františka Velehradského z roku 1728.⁴⁰⁾ Srovnatelný útvar nacházíme u opevnění Tovačova na vedutě z roku 1783 v tamní zámecké kapli, kde je zobrazena Přerovská brána s předbráním v podobě velké obdélné patrové stavby zapuštěné do valu.⁴¹⁾

Pro založení sklepů přistavěné severní části křídla bylo zjevně využito příkopu před předbráním. Silná obvodová zeď, která pokračuje k západu v rozsahu místností č. 114 a 113 severního křídla, vymezovala a ohrazovala nový zámecký areál, který byl navíc obehnán samostatným příkopem. Při současném stavu vědomostí nelze jednoznačně posoudit, zda v místě odsazení severního křídla s klíčovou střílnou nestála původně bašta flankující severní frontu zámku.⁴²⁾ K nejstarší stavbě pak rovněž patřilo nepodsklepené jižní křídlo v rozsahu místností č. 103. S východním křídlem bylo velmi pravděpodobně spojeno věžovou branou v rozsahu č. 101.⁴³⁾ Věž, projevující se ještě v úrovni mezipatra, byla snesena nejpozději při opravách zámku po třicetileté válce. Jižní křídlo zůstalo asi přízemní stavbou, jejíž ukončení na západě není jasné. V přízemí jižního a východního křídla, kladeného do Vilémovy doby, se u ostění oken objevuje pozdně gotické tordování nebo diamantování soklíků prutů i přetínání profilace čtvrtobloučkem, zatímco v patře i na zbývajících průčelích se setkáváme s jednotnou úpravou ostění s pravouhle zalomenou profilací.

Za Jana byl zámek do roku 1532 z valné části dokončen. Areál byl rozšířen k západu, kde byla dispozice uzavřena podsklepeným patrovým křídlem. Sklep byl zřejmě založen

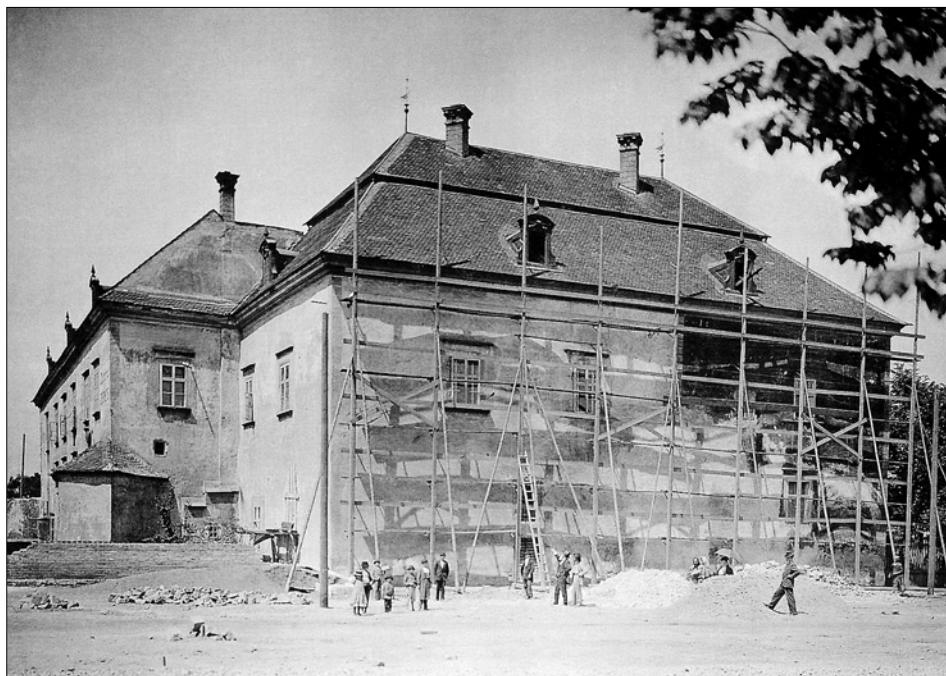
Obr. 7: Prostějov, podélný řez jižním křídlem.

Obr. 8: Prostějov, příčný a podélný řez západním, severním a východním křídlem v úrovni m. č. 111 – 116.

ve Vilémově příkopu, který Jan snad rozšířil dále k západu.⁴⁴⁾ Odlišná úroveň podlaží podsklepeného západního křídla podmínila při dostavbě křídla jižního vložení mezipatra.⁴⁵⁾ Současně byla věž brány obemknuta přístavbou z východní strany, jejíž vertikální členění odpovídá výškovému uspořádání dostavěného jižního křídla. Za Janovy dostavby bylo do silné dělicí zdi východního křídla vloženo zčásti dochované schodiště s jónskými sloupy, které nahradilo neznámé spojení přízemí s patrem tohoto křídla ve Vilémově době. Ke spojení jednotlivých podlaží sloužily také doložené pavlače při dvorních průčelích a vnější přízdní schodiště. V nároží západního křídla mohlo být točité schodiště přístupné portálem v č. 111, který dnes ústí do výklenku v obvodové zdi. Uprostřed křídla se nacházelo čtyřramenné schodiště, nahrazené v letech 1900 – 1906 novým schodištěm, vysunutým do nádvoří.⁴⁶⁾ Na zámku byly v Janově době osazeny zmíněné portály, které byly za Vratislava přeneseny do domu perňštejnského panského úředníka Mikuláše Onše z Břesovic na nám. T. G. Masaryka č. 24 a do tzv. Černého dvora na Poděbradově nám. č. 8, který Oněš po jistou dobu vlastnil. Podle fragmentu terakotové římsy na půdě východního křídla bylo na stavbě zřejmě užito i těchto prefabrikátů, rozšíře-

ných při Janově přestavbě Pardubic po požáru roku 1538.⁴⁷⁾ Stavba zámku musela být v popsaném rozsahu dokončena za Jana i z toho důvodu, že v jeho době byly interiéry vyzdobeny malbami, doloženými dokumentací z roku 1901 i stratigrafickým průzkumem v roce 2001. Malby iluzivních architektur a dekorativních pásů, závěsů a portrétních medailonů jsou velmi blízké malbám v jižním a východním křídle zámku v Pardubicích. Podle Jarmily Krčálové, citující práci Zikmunda Wintra, mohl být autorem prostějovských maleb Adam Trávní z Hradce Králové.⁴⁸⁾ Hlavní stavební práce i nástěnné malby byly asi dokončeny před svatbami Janových dcer Johanky a Kateřiny z prvního manželství, které se na zámku slavily v letech 1532 a 1533. Podle erbů Janovy druhé manželky Hedviky na malbách lze dataci širěji vřadit do doby před rokem její smrti 1535. Malby jsou doloženy v přízemí a v patře západního křídla a v patře jižního křídla. Ve východním křídle byly nalezeny v rozsahu jižního sálu o rozměrech asi 14 × 13 m, překrytého původně trámovým stropem s masivním podélným průvlakem, připomínajícím řešení malovaného stropu sálu v patře severního křídla pardubického zámku z přelomu 20. a 30. let 16. století, případně ještě z Vilémovy doby.⁴⁹⁾ Prostějov-

Obr. 9: Prostějov, pohled na zámek od jihovýchodu. Nedatovaná fotografie z doby úprav 1900 – 1906 (Muzeum Prostějovska v Prostějově).

ský sál zřídil asi již Vilém a Jan jej vyzdobil malbami. Severní křídlo dokončil nejpozději Vratislav před přístavbou dvoupatrových arkád v letech 1568 – 1571.

Prostějovský zámek byl v 16. století zjevně důstojným protějškem pardubické rezidence s vybavením srovnatelné umělecké úrovně. Osudový zlom v jeho dějinách nastal za třicetileté války, kdy Prostějov stejnou měrou zdeptalo císařské i švédské vojsko. Generál Torstensson nařídil 30. června 1643 strhnout hradby a vypálit zámek. Podle dobové kroniky byly 2. srpna vyhozeny do vzduchu věže Plumlovské, Olomoucké a Vodní brány, rozbořeny hradby, rozházeny valy a o den později byl zapálen zámek „zkřídlicemi přikrytej a s mnohými pozlacenými makovicemi okrášlenej“.⁵⁰⁾ Při poválečných opravách byly zlomky Vratislavových arkád vyvezeny do knížecího dvora a zámek nadále sloužil jako sýpka a bydliště panských úředníků.⁵¹⁾ Rezi- denční funkci však definitivně ztratil již před válečnou pohromou, protože Liechtenštejní upřednostnili jako nové sídlo Plumlov. Karel Eusebius z Liechtenštejna to zdůvodnil tím, že Prostějov je místem s nezdravým ovzduším, kde není radno stavět ani bydlet.⁵²⁾

POZNÁMKY

- 1) Viz T. Vitek, Prostějov, zámek. In: Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400 – 1550. III. Olomoucko. Katalog výstavy. Olomouc 1999, č. kat. 132, s. 217 – 218. Srov. V. Nekuda – J. Unger, Hrádky a tvrze na Moravě. Brno 1981, s. 245, F. Spurný (red.), Hradby, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. II. Severní Morava. Praha 1983, s. 187 – 189, M. Plaček, Hradby a zámky na Moravě a ve Slezsku. Praha 1996, s. 285, *tjž.*, Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí. Praha 2001, s. 503 – 505.
- 2) Viz S. Kašpárková – H. Richterová – T. Vitek, Prostějov, zámek. Stavebněhistorický průzkum. Památkový ústav Olomouc 1996, S. Kašpárková – T. Vitek, Prostějov – zámek. Dodatkový podpovrchový průzkum. Východní křídlo – krov I. Památkový ústav Olomouc 1997 (uloženo na MÚ Prostějov), S. Kašpárková – H. Richterová – T. Vitek, Pernštejnský zámek v Prostějově. První etapa stavebněhistorického průzkumu. Památkový ústav v Olomouci 1996. Výroční zpráva. Olomouc 1997, s. 72 – 78.

- 3) Průzkum pozdně barokního krovu provedl J. Bláha, sondážní stratigrafický průzkum barevných a omítkových vrstev interiérů zpracovala Z. Matulíková a technologické rozbory a analýzy omítek K. Bayer.
- 4) K pozemkové držbě Pernštejnů od konce 15. století srov. P. Vorel, Vývoj pozemkové držby pánů z Pernštejna v 15. – 17. století. In: P. Vorel (red.), Pernštejnové v českých dějinách. Sborník příspěvků z konference konané 8. – 9. 9. 1993 v Pardubicích. Pardubice 1995, s. 9 – 76. Životopisná data Pernštejnů v následujícím textu jsou citována podle práce P. Vorel, Páni z Pernštejna. Vzestup a pád rodu zubří hlavy v dějinách Čech a Moravy. Praha 1999.
- 5) K Prostějovu za Pernštejnů srov. J. Válka, Kravařský a pernstejnský Prostějov. In: Prostějov a jeho místo v dějinách Moravy. Výbor z příspěvků z vědecké konference uspořádané u příležitosti šestistého výročí udělení městských práv Prostějovu ve dnech 24. a 25. dubna 1990. Prostějov 1994, s. 41 – 48, M. Kokojanová, Prostějov za vlády pánů z Pernštejna. In: P. Vorel (red.), Pernštejnové v českých dějinách, s. 139 – 152, *táž.*

Závěrem: Byli – nebyli Prostějováci časů rezidenčních? In: M. Kokojanová (red.), Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16. – 18. století). Sborník příspěvků z konference uspořádané v Prostějově ve dnech 25. – 27. dubna 1995. Prostějov 1997, s. 543 – 557, *táž.*, Za Pernštejnů (1495 – 1599). In: Prostějov. Dějiny města 1. Prostějov 2000, s. 83 – 128.

- 6) K činnosti pernstejnské huti srov. D. Mecnolová, České hrady II. Praha 1972, s. 494 – 514 a J. Sedlák, Pernštejnské stavby na Českomoravské vysočině v kontextu české architektury přelomu gotiky a renesance, Památky a příroda 8, 1980, s. 449 – 456.
- 7) Podrobně Z. Gardavský, Pernštejnové – tvůrci predikátního hradu. In: P. Vorel (red.), Pernštejnové v českých dějinách, s. 283 – 298, *tjž.*, Rekonstruovaná zřícenina hradu Helfštýna. In: Od gotiky k renesanci, č. kat. 154, s. 239 – 243.
- 8) Portál na Kunětické hoře z roku 1509 byl označen za první ohlas renesančního umění na pernstejnských stavbách. Viz I. Hlobil, E. Petř, Humanismus a raná renesance na Moravě. Praha 1992, s. 127, viz. pozn. 38.
- 9) Viz F. Šebek a kol., Dějiny Pardubic. I. díl. Pardubice 1990, zvl. s. 93n., P. Vorel, K pardubickým stavitelům na počátku 16. století, Informační zpravodaj Klubu přátel pardubického muzea 6, 1989, s. 9 – 13.
- 10) Srov. naposled M. Plaček, Prostějov, městské hradby. In: Od gotiky k renesanci, č. kat. 131, s. 216 – 217 (s datací počátku stavby 1496), *tjž.*, Urbanismus moravských měst pozdního středověku a jejich fortifikace, Archaeologia historica 25, 2000, s. 61 – 75, zvl. s. 71 – 72.
- 11) I. Hlobil je datuje až do doby Jana z Pernštejna (1515/21 – 1526). Viz I. Hlobil – E. Petř, cit. v pozn. 8, s. 165. Srov. *tjž.* Z. Gardavský, Pernštejnové – tvůrci, cit. v pozn. 7, zvl. s. 284n., kde je opevnění Tovačova datováno podle K. Braného po r. 1522. Oproti tomu považují T. Durdík a P. Bolina tovačovské opevnění předběžné za první a nejstarší fortifikaci rondelového typu mezi pernstejnskými stavbami, jehož vznik by pak byl spojen se Ctiborem Tovačovským. Viz T. Durdík – P. Bolina, Středověké hrady v Čechách a na Moravě. Praha 2001, zvl. s. 245.
- 12) Viz P. Vorel, Život na dvoře Viléma z Pernštejna. In: V. Bůžek – P. Král (red.), Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku. Opera historica 7. České Budějovice 1999, s. 331 – 357, zvl. s. 341, V. Hrubý (rec.): Petr Vorel, Páni z Pernštejna. Vzestup a pád rodu zubří hlavy v dějinách Čech a Moravy, Průzkumy památek 7, 2000, č. 1, s. 112 – 117.
- 13) J. Válka jej charakterizuje jako tradicionalistu a patriota. Viz J. Válka, Dějiny Moravy. Díl 1. Středověká Morava. Vlastivěda moravská. Brno 1991, s. 206 – 208.
- 14) Viz M. Kokojanová, Za Pernštejnů, cit. v pozn. 5, s. 115.
- 15) Viz P. Vorel, Život na dvoře Viléma z Pernštejna, cit. v pozn. 12, zvl. str. 355.
- 16) *Tamtéž.*

- 17) Poprvé tak uvažoval J. Kühndel v roce 1932. Viz *J. Kühndel – J. Mathon*, Pernštejnský zámek v Prostějově. Prostějov 1932, s. 11.
- 18) *Tamtéž*. Bělkovského pamětní kniha tuto událost uvádí k roku 1525.
- 19) *Tamtéž*, s. 12.
- 20) Vojtěchův jediný syn Ludvík (?) zemřel již v roce 1526.
- 21) Viz *F. Šebek a kol.*, cit. v pozn. 9, zvl. s. 116n., *V. Hrubý – J. Royt*, Nástěnná malba s námětem Zákon a Milost na zámku v Pardubicích, *Umění* 40, 1992, s. 124 – 137, *I. Hlobil, E. Petrů*, cit. v pozn. 8, s. 176.
- 22) Ke svatbě podrobně *P. Vorel*, Pernštejnská svatba v Prostějově roku 1550, *Časopis Matice moravské* 114, 1995, s. 135 – 158, *týž*, Česká a moravská aristokracie v polovině 16. století. Edice register listů bratrů z Pernštejna z let 1550 – 1551. Pardubice 1997, např. č. 121, 123.
- 23) Viz *J. Kühndel, J. Mathon*, cit. v pozn. 17, s. 14.
- 24) Vojtěch měl s manželkou Kateřinou z Postupic jen dceru Hedviku, která zemřela po roce 1564.
- 25) Podle zprávy Vratislavova sekretáře Mikuláše Onše z Břesovic ze září 1569 byly tehdy zpola dokončeny arkády přízemí. V roce 1569 bylo také položeno 1500 hliněných trub přivádějících vodu do zámeckého příkopu. Plánována snad byla i neprovedená výměna okenních ostění. *Tamtéž*, s. 18 – 20.
- 26) *Tamtéž*, s. 22.
- 27) Nejpodrobněji *L. Kárný*, Drobné poznámky k dějinám Prostějova. Prostějov 1999, s. 35 – 38.
- 28) Viz *Dwořak*, Das Schloß in Proßnitz, Mittheilungen der k. k. Central – Commission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale, Neue Folge, 27, 1901, s. 176 – 177. Štětkovy kresby jsou dnes ve sbírkách Muzea Prostějovska v Prostějově.
- 29) Viz *A. Prokop*, Die Margrafschaft Mähren in kunstgeschichtlicher Beziehung, Bd. III. Wien 1904, zvl. s. 798, 889.
- 30) J. Mathon dějiny zámku popsal útržkovitě již předtím. Viz *J. Mathon*, Prostějov a okolí ve světle svých historických a uměleckých památek. Prostějov 1924.
- 31) Kühndelovo mylné čtení Ludvík Stanzel korigoval J. Maliva. Viz *J. Maliva*, Renesanční architektura a plastika 2. poloviny 16. století v Olomouci, *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas Pedagogica. Aesthetica* IV, 1982, s. 31 – 70, s. 31, *týž*, K výpovědní hodnotě několika renesančních památek na Moravě, *Památky a příroda* 15, 1990, s. 451 – 457, zvl. s. 451.
- 32) P. Vorel určil srovnáním s dobovými portréty v medailonech podobizny Viléma a jeho manželky Johanky z Liblic a Jana a Hedviky. Viz *P. Vorel*, Páni z Pernštejna, cit. v pozn. 4, tab. XXIV.
- 33) Viz *J. Maliva*, Původní renesanční portál prostějovského zámku, *Zprávy Muzea Prostějovska v Prostějově* 2, 1982, s. 1 – 8. Portál byl při druhotném osazení upraven. K Onšovým doplňkům patří podle M. Kokojanové [za Pernštejnů, cit. v pozn. 5, s. 98] také mužské postavy s vilkumy ve cviklech, které představují ojedinělý ikonografický doklad obřadu tzv. připjení.
- 34) Viz *L. Grízová*, Stavební vývoj Prostějova do roku 1850. In: *Prostějov v proměnách staletí*. Prostějov 1994, s. 12. K historii tzv. Černého dvora srov. *L. Kárný*, cit. v pozn. 27, s. 39 – 42. K Janovým portálům patří i portál staré radnice. Autora celé skupiny, do níž jsou řazeny ještě portály z Olomouce, Ivančic, Hranic a fragment z Kroměříže, spatřuje I. Hlobil v osobě Jiříka Olomouckého. Viz *I. Hlobil – E. Petrů*, cit. v pozn. 8, s. 179n. J. Maliva hledá autora v krakovském okruhu Francesca Fiorentina. Viz naposled *J. Maliva*, Stopy historických slohů. In: *Prostějov. Dějiny města* 1. Prostějov 2000, zvl. s. 221n.
- 35) Viz *J. Maliva*, Prostějov ve vývoji renesance na Moravě. In: *Prostějov a jeho místo v dějinách Moravy*, s. 165 – 170, zvl. s. 168.
- 36) Viz *L. Dvořák*, Zpráva z průzkumu nástěnných maleb v půdních prostorách zámku v Prostějově (východní křídlo). Olomouc, září – říjen 1997 (uloženo v Muzeu Prostějovska v Prostějově).
- 37) Z Kostecké brány zřejmě pochází erbovní deska s pernštejnským znakem a výřezem Vratislavových funkcí, která je dnes osazena ve vestibulu muzea. Viz *M. Kokojanová*, Za Pernštejnů, cit. v pozn. 5, s. 88.
- 38) Dochovaná hradební zeď v přilehlé Školní ulici dosahuje šířky asi 240 cm.
- 39) Rozdíl zůstal zachován, i když byla klenba zadní poloviny sklepa (č. 008) druhotně přezděna a snížena.
- 40) Veduta zachycuje stav opevnění po předpokládaných opravách po třicetileté válce, kdy byly odstřeleny věže bran (viz níže). Předloženou hypotézu zpochybňuje dosavadní datování prostějovských předbraní, která byla údajně dostavěna dodatečně až ve 30. letech, kdy zámek již prokazatelně existoval. Viz *L. Grízová*, cit. v pozn. 34, s. 8 – 20, zvl. s. 11.
- 41) Vedutu publikoval *I. Hlobil – E. Petrů* (cit. v pozn. 8, s. 108, obr. 10). Srov. též dochované patrové druhé předbrání městské brány v rožmberských Prachaticích ze 16. století. Viz *D. Menclová*, O středověkém opevnění našich měst, *Zprávy památkové péče* 10, 1950, s. 193 – 221, zvl. s. 216n.
- 42) Střílnou mohla původně být i dodatečně upravená chodbička k prevetu v místnosti č. 114.
- 43) Existenci věžové brány připouští M. Plaček. Viz *M. Plaček*, Hrady a zámky, cit. v pozn. 1, s. 285.
- 44) Založení západního křídla v zámeckém příkopu předpokládal i M. Plaček (*tamtéž*).
- 45) Přízemí jižního křídla zřejmě sloužilo jako konírna. Vyřešení přístupu do mezipatra přemostěním průjezdu připomíná pozdní gotickou formu schodiště měšťanského domu.
- 46) Toto schodiště se vymyká středověkému rázu ostatních schodišť Janovy stavby a bylo nejspíše vystavěno za Vratislavových úprav.
- 47) Zlomek terakotového profilu nalezl při průzkumu krovu J. Bláha.
- 48) Viz *J. Krčálková*, Renesanční nástěnná malba v Čechách a na Moravě. In: *Dějiny českého výtvarného umění* II / 1. Od počátku renesance do závěru baroka. Praha 1989, s. 63 – 92, zvl. s. 66, pozn. 19.
- 49) Strop sálu o rozměrech asi 10 × 21 m s podélnými trámy při zdech a osovým průvlakem o rozměrech 40 × 78 cm zdokumentoval A. Vošahlík, který jej datoval do Vilémovy doby. Viz *A. Vošahlík*, Objev renesančního stropu v pardubickém zámku, *Památková péče* 33, 1963, s. 140 – 146. Mladší dataci uvádí *F. Šebek a kol.*, cit. v pozn. 9, s. 116.
- 50) K těmto událostem srov. *F. Matějka*, Zkázka Prostějova za třicetileté války. In: *Prostějov a jeho místo v dějinách Moravy*, s. 49 – 58 a *D. Roháčková*, Neklidné 17. století (1599 – 1697). In: *Prostějov. Dějiny města* 1. Prostějov 2000, s. 129 – 150, zvl. s. 138.
- 51) Několik fragmentů se nyní nachází ve sbírkách Muzea Prostějovska v Prostějově, některé jsou zazděny ve stavebních přilehlého pivovaru.
- 52) Takto soudil ve svém spise *Werk von der Architektur: „Zu Prossnitz, Litzau, auch Butziowitz sol man nichts bauen, dann es nicht Erdter sein von gesunden Luft, und danenhero unrathsamb zu bauen und zu wohnen, alwo der Luft nicht zum gesunden ist.“* Viz *V. Fleischer*, Fürst Karl Eusebius von Liechtenstein als Bauherr und Kunstsammler. Wien – Leipzig 1910, s. 186.

DAS PERNSTEINISCHE SCHLOSS IN PROSTĚJOV (ANMERKUNG ZUR BAUENTWICKLUNG)

Das Schloß in Prostějov (Proßnitz) in Mähren wird in der Literatur für den Bau Jan's von Pernstein aus den Jahren 1522-1531 gehalten, den in den Jahren 1568-1571 Jan's Sohn Vratislav umbauen ließ. Nach den Ergebnissen der durch die Autoren des vorliegenden Beitrags im Jahre 2001 erfolgten Erforschung des kunsthistorisch unterwerteten Denkmals zeichnet sich das Schloß mit einer reicheren Bauentwicklung mit den bis in die Zeit Vilém's von Pernstein (1438-1521) zurückgreifenden Bauanfängen aus. Prostějov geriet in den Besitz der Herren von Pernstein 1495 von den Herren von Krawarn und blieb so bis Ende des 16. Jahrhunderts. Vilém beendete bis 1510 nach seinem Bruder Vratislav die Stadtbefestigung mit vier Toren und Vortoren. Für den Schloßbau in der Stadtmauerlinie wählte man den Ort des Kosteletzter Tors in der Nordwestecke der befestigten Anlage. Das viereckige dreigeschoßige Vierflügelgebäude schloß hier den Pernsteinerplatz ab. Der Bau des Ostflügels hatte das zweigeschoßige Vortor des aufgehobenen Tors ausgenutzt, das eine östlich der Schloßanlage situierte Pforte ersetzte. Das Fundament des nordwestlichen unterkellerten Teils des Flügels wurde im ehemaligen Graben vor dem Tor gelegt. Zu den ältesten Schloßpartien gehört auch das Erdgeschoß des südlichen, mittels eines Torturms mit dem Ostflügel verbundenen Eingangsflügels. Das Mauerwerk des Torturms blieb bis in die Höhe des Zwischengeschosses erhalten. Vom Norden wurde das Areal mit einer starken Stadtmauer und vielleicht auch einem da stehenden Mauerturm geschützt. Das Schloß umließ ein Graben. Der Bauherr dieser Etappe war Vilém, der in Prostějov auch mit seiner Gemahlin Johanka von Liblice in der Pflege des böhmisch-brüderlichen Arztes Jan Černý war. Sein erstgeborener Sohn Jan gründete im alten Graben das unterkellerte Westflügel, das er mit dem fertiggebaute Südlflügel mittels des Zwischengeschosses verbinden ließ. Am Schloßgebäude wurden in der Jan's Zeit die in den Häusern Nr. 24 am náměstí T. G. Masaryka (T.-G.-Masarykplatz) und Nr. 8 am Poděbradovo náměstí (Poděbradplatz) befindlichen Portale eingefaßt. Die Interieurs ließ er mit Gemälden mit Motiven illusiver Architekturen, mit dekorativen Motiven und den Porträtmedaillons in Gestalt einer Ahnengalerie ausmalen. Die-

se im Jahr 1901 abgedeckten und dokumentierten Gemälde sind sehr nahe der Ausschmückung des Pernsteinischen Schlosses in Pardubice, dessen Umbau Jan nach seinem jüngeren Bruder Vojtěch abschloß. Spätestens unter Jan's Sohn Vratislav wurde der Schloßhof mit dem Nordflügel abgeschlossen. In Jahren 1568-1571 Vratislav baute dem Gebäude zweigeschossige Arkadengänge zu, die die älteren äußeren Umgänge ersetzten. Im Jahre 1599 wurde die Plumenauer Herrschaft mit Prostějov von den Herren von Liechtenstein versteigert. Das Schloß hatte definitiv seine Residenzfunktion verloren, darüberhinaus wurde es im dreißigjährigen Krieg ausgebrannt und beschädigt. Es diente weiter der Unterkunft der herrschaftlichen Beamten und als Kornhaus. Im 16. Jahrhundert hatte es jedoch ein ansehnliches Gegenstück zur Hauptresidenz der Herren von Persntein in Pardubice gebildet.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Prostějov (Proßnitz), Stabilkatastralkarte, 1833. Mährisches Landesarchiv Brno.

Abb. 2: Prostějov, Stadtansicht von Südosten von Fr. Velehradský, 1728 (Ausschnitt). Sammlung D. J. I. Hoffer, Stadtarchiv Brno.

Abb. 3: Prostějov, Schloß, Erdgeschoßgrundriss mit ausgezeichnete Bauentwicklung. Legende: unterbrochen schräg kreuzschraffiert – spätgotisches Mauerwerk (hypothetisches Vortor des Kosteletzer Tors), unterbrochen waagrecht kreuzschraffiert – hypothetisches Mauerwerk aus der Zeit Viléms von Pernstein (bis 1521), waagrecht kreuzschraffiert – Mauerwerk aus der Zeit Jans von Pernstein (1522-1531), Schachbrettmotiv – Portal des Vratislavs von Pernstein (1568-1571), schraffiert – Barockmauerwerk, spätere Umgestaltungen nicht ausgezeichnet.

Abb. 4: Prostějov, Schloß, Kellergrundriss mit ausgezeichnete Bauentwicklung.

Abb. 5: Prostějov, Schloß, Grundriss des Mittelgeschosses mit ausgezeichnete Bauentwicklung.

Abb. 6: Prostějov, Schloß, Grundriss des Obergeschosses mit ausgezeichnete Bauentwicklung.

Abb. 7: Prostějov, Schloß, Südflügel, Längsschnitt.

Abb. 8: Prostějov, Schloß, Längs- und Querschnitte des Süd-Nord- und Ostflügels in der Höhe der Räume Nrr. 111-116.

Abb. 9: Prostějov, Schloß, Ansicht von Südwesten. Nichtdatierte Fotografie aus der Zeit der Bauarbeiten 1900-1906. Museum der Region Prostějov, Prostějov.

(Übersetzung J. Noll)

DÍLČÍ POZNATKY O VZNIKU A STAVEBNÍCH ÚPRAVÁCH ZÁMKU VE VELTRUSÍCH

JAN SOMMER

Počátky barokního zámku ve Veltrusích (okres Mělník) nedávno na základě archivního výzkumu objasnil Pavel Zahradník.¹⁾ Vzhledem k tomu, že jsem se v roce 1990 podílel na dokumentaci části vnějších líců zdiva zámeckého objektu, odhalených v průběhu opravy, mohu na tomto místě doplnit alespoň několik poznámek a vyobrazení, ilustrujících výsledky Zahradníkova obsažného rozboru písemných zpráv. Vzhledem k postupu opravy jsem se mohl podrobněji věnovat jen dokumentaci zdiva patra na frontách, obrácených k severu. Jednalo se o celé severozá-

padní průčelí severovýchodního křídla, průčelí centrální válcové části a část severovýchodního průčelí severozápadního křídla. Jelikož bylo známo, že zámek vznikl ve dvou barokních stavebních etapách,²⁾ dokumentoval jsem podrobněji doklady, které svědčily o prodloužení radiálních křídel, jakož i detaily konstrukcí, které nebyly zachyceny na známých barokních plánech (především konstrukční řešení ozdobných nástavců nad okny a vstupy, komínové průduchy).³⁾

Zdivo: Líce zdiva tvoří lomová opuka, ojediněle prostrádaná pískovcovými kvádry. Nároží původních kratších křídel jsou do úrovně kordonové římsy nad přízemím vyzděná z kvádrů. V horní části nároží původních křídel jsou jen hrubě opracované lomové kameny větších rozměrů. Nároží dodatečně prodloužených křídel jsou konstrukčně i tvarově prakticky shodná se starším provedením na kratších křídlech. Kordonová římsa mezi přízemím a patrem je sestavena z pískovcových bloků. Na styku starší a mladší části stavby není patrné žádné rozhraní, takže je pravděpodobné, že římsa v nynější podobě vznikla až při prodloužení křídel. Celou stavbu obíhá jednotný kvádrový sokl, který pravděpodobně pochází též až z druhé stavební etapy. Hlavní římsa byla v době průzkumu zakryta omítkou, ale nejspíše je cihlová v kombinaci s pískovcovými či opukovými deskami. Stojky oken i vstupů jsou cihlové, překlady oken jsou vytesány z pískovce. Na severozápadním křídle stojky ostění lícují s okolním zdívem, takže plastické orámování otvorů je vytvořeno pouze z omítky. Na severovýchodním křídle jsou předstupující tělesa stojek zděná. Nad překlady otvorů se zachovaly stopy odtěsaných nástavců, jejichž římsy se prohýbaly střídavě konvexně a konkávně.⁴⁾

V římsách nad okny a vstupy byly použity cihly dvou formátů: 6,5-7,5/13,5-14/26,5-28 cm, resp. 3,5-4,5/16,5-17/16,5-17 cm. V konstrukci říms se jednotlivě vyskytovaly i neopracované opukové kameny.

Na dodatečných částech křídel (dvě krajní okenní osy) vyplňují plochu mezi římsami otvorových nástavců a hlavní římsou vodorovně kladené cihly, kdežto nad římsami oken a vstupů starší části křídel (vstup a přilehlé okno) vynášejí zdivo segmentové odlehčovací oblouky z úlomků opuky – nepravidelné plochy zdiva mezi římsami a vynášecími oblouky jsou tvořeny cihlami i kameny.

Na ústřední válcové části bylo zdění komplikováno hustým sledem otvorů. Také zde jsou nad římsami segmentové vynášecí oblouky, ovšem provedené z cihel. Patky těchto oblouků jsou podepřeny na cihlových a opukových pilířcích zapuštěných do líce zdiva, přenášejících tíhu zdi nad římsami do pilířů zdiva mezi otvory. Střední otvor – vstup – je lemován pilíři cihlového zdiva, avšak jeho ostění je atypicky provedeno jako zárubeň z dubového dřeva.

Pozoruhodné úseky cihlového líce zdiva se objevují mezi vstupy křídel a sousedícími okny, tedy na starší části křídel. Z cihel tu byly vytvořeny segmentem překlenuté otvory pro obsluhu kamen, situovaných před vnitřní stranou zdi.⁵⁾ Otvory prodělaly jednu úpravu (mohlo se jednat o dílčí korekce před dokončením stavby) a posléze byly uzavřeny cihlovou zazdívkou (tato změna zřejmě souvisela s přemístěním kamen do obvyklejší polohy u vnitřních zdí dispozice patra). Na severozápadním křídle bylo zjištěno, že mělce pod vnějším lícem zdi stoupá vzhůru komínový prů-